

şairlerinden kendini yetiştirdiği anlaşılmalıdır. İstanbul'daki Şeyh Vefâ Hankahı'nda Ali Dede'ye (ö. 917/1511-12) intisap ederek kendisinden tasavvuf terbiyesi aldığı ve uzun süre burada inziva hayatı yaşadığı bilinmektedir. Latîfî ve Âşık Çelebi, Şem'î'yi dünya işlerine kıymet vermeyen, derviş tabiatlı bir kimse diye niteler. Sehî onun Mevlevî olduğunu ve Ali Dede'nin müntesiplerini irşad etme amacıyla Edirne'de debâğlar çarşısı içindeki Şeyh Muslihuddin Dergâhı'nın şeyhliğine tayin edildiğini ve bir süre burada kaldığını söylemektedir. Âşık Çelebi, Şem'î'nin geçimini Vezir Pîrî Paşa'nın in'âmlarıyla sürdürdüğünü belirtmektedir. *Künhü'l-ahbâr*'da onun Mesîhî'nin yakın arkadaşı olduğu kaydedilmektedir. Kaynaklarda Şem'î'nin bir gece elindeki mumla (şem') dostlarını, "Bu gece Şem'î'nin şebistânı vardır" diyerek davet ettiği ve o gece uykuya dalıp bir daha uyanmadığı bildirilir. Mezarı İstanbul'da Şeyh Vefâ Camii haziresindedir. Vefatına Edirneli Nazmî, "Meskenin nûr ede Şem'î ol Ahad" (936) mısrayla tarih düştürmüştür.

Şem'î'nin şairliği hemen bütün kaynaklarda mahlası ile mum arasındaki ilişki ve mumun ışığı, aydınlatma özelliği, parlaklığı göz önüne alınarak anlatılmış, âşikane, mestâne ve yürek yakan şiirler söylediği belirtilmiştir. Hasan Çelebi'ye göre Şem'î olgun sözlü, açık söyleyişli bir şairdir; güzel söz söyleyenler onun etrafında pervane gibi döner. Âşık Çelebi, gönül okşayan şiirlerinin bulunduğunu söylerken çağdaşı olan şairlerden aşağı kalmadığını ve hiç kimsenin aşk beldesine onun kadar rehberlik edemeyeceğini vurgular. Türkçe'yi ustaca kullanan şair şiirlerinde halk söyleyişleriyle atasözü ve deyimlere çokça yer vermiştir. Şem'î, divanının bir yerinde kendisinin Necâtî gibi bir şair olduğunu iddia eder (Okun attı yayın yastı Necâtî / Yürü var Şem'iyâ meydan senindir).

Şem'î divanının müstakil bir nüshası Hayati Develi'nin özel kütüphanesinde olup Kahire Millî Kütüphanesi ile John Rylands Kütüphanesi'ndeki divanlar mecmuasında derkenar halinde mevcuttur. Murat Ali Karavelioğlu, bu üç nüsha ile şiir mecmualarındaki manzumelerinden hareketle bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.). Buna göre divanda on beş kaside, kırk dokuz beyitlik bir mesnevi, ikisi murabba, biri muhammes olmak üzere üç musammat, 191 gazel, dört kıta ve iki beyit yer almaktadır. Kasideler Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman, Pîrî Mehmed Paşa, Makbul (Maktul) İbrâhim Paşa ve Tâcizâde Câfer Çelebi için yazılmıştır. Os-

manlı Müellifleri'nde Şem'î'nin başta *Mesnevî* şerhi olmak üzere çok sayıda şerh yazdığı belirtilmekteyse de sözü edilen kişi 1602'den sonra vefat eden Şem'î'dir. Hüseyin Ayvansarayî, Esrar Dede ve Ali Enver de Prizrenli Şem'î ile şârih Şem'î'yi birbirine karıştırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi (haz. Murat Ali Karavelioğlu, doktora tezi, 2005), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 659-670; Sehî, *Tezkire*, s. 108-109; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 251^a; a.e.: *İnceleme-Tenkittli Metin* (haz. Filiz Kılıç, doktora tezi, 1994), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 811-812; Latîfî, *Tezkiretü's-şuarâ ve tabsratü'n-nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 333; Beyânî, *Tezkire* (haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1997, s. 139-140; *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 235; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 524-525; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 332; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 261; Ali Enver, *Semâhâne-i Edebiyatı*, İstanbul 1309, s. 111; *Sicill-i Osmânî*, III, 170-171; *Osmanlı Müellifleri*, II, 258; İsmail E. Erünsal, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *Osm.Ar.*, sy. 4 (1984), s. 1-17; İsmail Ünver, "Şem'î Şem'ullah", *TDL*, sy. 397 (1985), s. 38-43; Ferhat Tamir, "16. Yüzyıl Tezkirelerine Göre Prizrenli Şair Şem'î", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, III/1, Ankara 1987, s. 83-88; Murat Ali Karavelioğlu, "Klâsik Türk Edebiyatında Şem'î Mahlaslı Şairler ve Prizrenli Şem'î", *TDED*, XXXII (2005), s. 65-80; M. Baha Tanman, "Şeyh Vefâ Külliyesi", *DBİSt.A*, VII, 175.

MURAT ALI KARAVELİOĞLU

ŞEMMÂH b. DIRÂR

(الشَّمَّاح بن دِرَّار)

Ebû Sa'de (Saîd) eş-Şemmâh b. Dirâr b. Harmele b. Sinân b. Ümeyye el-Mâzinî ez-Zübeyânî el-Gatafânî (ö. 30/650 [?])

Muhadram Arap şairlerinden.

Kays kabilesinin birer gözü görmeyen beş şairinden biri olup (diğerleri: Temîm b. Übey, Râf en-Nümeyrî, Humeyd b. Sevr, İbn Ahmer el-Bâhilî) adı Ma'kîl'dir. Ailesinin kabile içindeki etkinliği ve Ma'kîl'in kendisine olan aşırı güveni sebebiyle kibirlenmesinden dolayı "Şemmâh" lakabını almış olmalıdır. Şair bir aileden gelen Şemmâh'ın Müzerriid ve Cez' adlı iki kardeşi, Müzerriid'in oğulları Hasan ve Küseyyir ile Cez'in oğlu Cebbâr da şairdir. Müzerriid'in aksine yeğenleriyle iyi geçinen kuran Şemmâh bazı gezilerinde onları da yanında götürdü. Çocuk yaşta onun babası ölen Şemmâh kardeşleriyle birlikte anneleri Muâze bint Halef'in himayesinde büyüdü. Muâze'nin,

ailenin sorumluluğunu taşıyan Şemmâh ile Cez'i ağabeyleri Müzerriid'den daha çok sevdiği ve onun kardeşlerini kıskandığı belirtilir (İbn Abdürabbih, IV, 299). Müzerriid'in, şiirlerinde annesini olumsuz ifadelerle anması bu yüzden olmalıdır. Şemmâh, Kelbe bint Cevvâl adında bir kızla evlenmek üzere anlaşmışken bu sırada çıktığı bir seyahatten henüz dönmeden Kelbe ile kardeşi Cez' evlendi (*Divân*, s. 455). Şemmâh bu olaydan sonra kardeşiyle hiç konuşmadı ve onu hicvetti. Dubâ', Âişe ve Benî Süleym'den Hind adlı kızlarla mutsuz evlilikler yaptı. Kendisi kısa boylu ve çirkin olmasına rağmen çok güzel olan Hind'den ayrılışı onun ruhunda derin etkiler bıraktı, kendine güveni sarsıldı ve bu ruh halini bir şiirinde dile getirdi (a.g.e., s. 287-295). Şiirlerinde sevgili olarak Leylâ, Süleymâ, Meylâ ve Ümmü Haşrec'in adları da geçmektedir (a.g.e., s. 73, 74, 78, 129, 130, 135, 151, 161, 212, 309, 310, 377). Onun sıkıntıları yüzünden çokça seyahat ettiği, çöllerde dolaştığı, Suriye, Irak ve Mısır ile Medine'yi gezdiği şiirlerinden anlaşılmalıdır (Selâhaddin el-Hâdî, s. 110).

Kabilesinin topluca İslâmiyet'i kabul etmesinden önce müslüman olan Şemmâh'ın Resûlullah'ı görüp görmediği, dolayısıyla sahâbeden sayılıp sayılmayacağı konusu tartışmalıdır. Kâdisiye Savaşı'ndan evvel Hîre'ye gönderilen bir seriyeye ve Kâdisiye Savaşı'na katıldı; Hz. Ömer'in Kâdisiye'de bir araya getirdiği hatip ve şairler arasında yer aldı. Azerbaycan ve Ermenistan fetihlerinde (22/642) Şemmâh'ın adı Bukeyr b. Şeddâd ile birlikte anılmakta, Mugan savaşında Saîd b. Âs'ın yanında bulunduğu zikredilmektedir. Onun bu savaşta şehid olduğuna dair rivayetler isabetli görülmemiştir; çünkü savaşın ardından yapılan antlaşma metninin hazırlanmasında Şemmâh da bulunmuştur. Saîd b. Âs'ın Kûfe valiliğine getirilmesinden (30/650) sonra Muganlılar'la müslümanlar arasında meydana gelen çatışmaların birinde Şemmâh'ın Saîd b. Âs'la beraber bulunması ve bu sırada şehid düşmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Şemmâh'ın 30-32 (650-652) yılları arasında altmış beş yaşlarında öldüğü tahmin edilmektedir. Yeğeni Cebbâr onun için bir mersiye yazmıştır (a.g.e., s. 90).

Çağdaşı bazı şairler gibi Şemmâh'ın da dinî hassasiyetinin zayıf olduğu kaydedilmektedir. İnsanları rahatsız etmek istemeyen bir tabiata sahip olduğu için fazla hiciv şiiri yazmayan Şemmâh'ın kendi kabilesini ve misafirlerini hicvettiğine dair

rivayetlerde kardeşi Müzerrid'le karıştırılmış olması ihtimali yüksektir. Nitekim kendi divanında böyle şiirlerin bulunmasına karşılık Müzerrid'in divanında bu tür şiirler oldukça fazladır (a.g.e., s. 124). Ancak bedevilikten gelen hırçnılığı ve bazı yanlış davranışları dikkate alındığında hassas bir müslüman olmamakla birlikte Hutay'e ile kıyaslanması ve irtidatla itham edilmesi doğru değildir. Karısı onu cimrilik ve harisliği sebebiyle eleştirmiş, kendisi de bu huylarından vazgeçmek için gayret göstermiştir (Divân, s. 221-222). Şemmâh'ın bu yönlerini bazı dostları da eleştirmiştir. Maddî sıkıntıları yüzünden küçük miktarlar için bile şiir yazdığı anlaşılan Şemmâh (a.g.e., s. 430) eski şairler yanında çağdaşı olan Evs b. Hacer, Kâ'b b. Züheyr ve Hassân b. Sâbit'ten etkilenmiştir. Onun hırçın tabiatında, açık ve güçlü ifadelerinde, hayvan ve bitkilerle sembolleşmesinde çölnün etkisi sezilmektedir. Seyahatlerinde gördüğü farklı yerler ve yolculuklarında karşılaştığı sıkıntılar şiirlerine yansımıştır. Rebi' b. Albâ' es-Sülemî ile kendi kabilesinden Cüleyh b. Şümeiz, Cündeb b. Amr ve Cebel b. Cevvâl gibi şairlerle karşılıklı hiciv yazmışlardır. Kâ'b b. Züheyr'in Şemmâh'tan çekindiği rivayet edilir.

Edebiyat tarihçileri, irticâlen recez şiirleri söylemekte son derece başarılı görülen Şemmâh'ın (İbn Kuteybe, I, 234) önemli bir şair olduğunu kabul eder. İbn Sellâm el-Cumahî ona Câhiliye devri şairleri arasında ve üçüncü tabakada yer verir, onu devrin en önemli şairlerinden Nâbiga el-Ca'dî, Ebû Züeyb el-Hüzelî ve Lebîd b. Rebîa ile aynı kategoride sayar. Edebiyat ve belâgat kitaplarında şiirlerinden alınılan nâdir olmasına karşılık zengin bir sözlük malzemesi içeren şiirleri daha çok sözlük türü eserlerde şahid olarak yer almıştır. Hutay'e'nin Gatafân'ın en büyük şairi diye nitelendirdiği Şemmâh nesîb (gazel), medih, fahr, hiciv, mersiye, hayata ve insana genel bakış gibi çeşitli temalarda şiirler yazmışsa da şiirlerinin üçte ikisi tasvirle ilgili olduğu için daha çok tasvir şairi diye tanınmıştır. Hutay'e ve Ferezdak gibi şairlerin, en iyi yaban eşiği ve yay tasviri yapan şair olarak nitelendirdiği Şemmâh tasvirlerinde çöln hayatını ve öğelerini konu edinmiştir. Şemmâh ihسانlarına nâil olduğu sahâbî Arâbe b. Evs el-Kayzîye methiye (Divân, s. 256 vd., 323 vd., 335 vd.), Azerbaycan fethinde şehid düşen Bükeyr b. Şeddâd'a mersiye (a.g.e., s. 455-458) ve onun yeğeni Yezîd b. Merba' el-Ensârî'ye methiye (a.g.e., s. 313 vd.) yaz-

mıştır. Divanında yirmi kadar kaside, on kadar recez parçası, elli kadar kıta ve beyit bulunmaktadır. Şemmâh'ın divanı Ahmed b. Emîn eş-Şinkîti (Kahire 1327) ve Selâhaddin el-Hâdî (Kahire 1968, 1977) tarafından neşredilmiştir. Selâhaddin el-Hâdî eş-Şemmâh b. Dırâr ez-Zübyânî hayâtühû ve şî'rüh adıyla bir kitap yazmış (bk. bibl.), divanı üzerinde Hasene Abdülhakîm Abdullâh ez-Zehhâr (1984, Câmîatü'l-Kâhire külliyyetü'l-âdâb), Rezzûk Yûsuf (es-Siretü'l-fenniyye fi şî'ri's-Şemmâh b. Dırâr, 1989, Câmîatü'l-İskenderiyye) ve Muhammed es-Seyyid Selâm (Teşbihâtü's-Şemmâh b. Dırâr, 1989, Câmîatü'l-Ezher) yüksek lisans çalışması yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şemmâh b. Dırâr, Divân (nşr. Selâhaddin el-Hâdî), Kahire 1977, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 7-60; Cumahî, Fuḫûlû's-şu'arâ, s. 34, 103, 110; İbn Habîb, el-Muḥabber, s. 381; İbn Kuteybe, eş-Şî'r ve şî'ru'arâ, Beyrut 1964, I, 232-235; Taberî, Târîḫ (Ebû'l-Fazl), IV, 90-91, 115-116, 123-124, 194, 256-257; İbn Abdürabbih, el-İḫdû'l-ferîd, IV, 299; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, el-Eġânî, VIII, 97-99; IX, 158-179; İbn Hacer el-Askalânî, el-İşâbe (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, III, 285-288; Abdülkâdir el-Baġdâdî, Hîzânetü'l-edeb, I, 526; Serkîs, Mu'cem, s. 1141; Brockelmann, GAL, I, 37; Suppl., I, 71; Selâhaddin el-Hâdî, eş-Şemmâh b. Dırâr ez-Zübyânî hayâtühû ve şî'rüh, Kahire 1968, s. 90, 98-99, 110, 124, 156, ayrıca bk. tür.yer.; A. Arazi, "al-Şhammâh b. Dırâr", EI² (İng.), IX, 288-289; Vehb Rûmiyye, "eş-Şemmâh b. Dırâr", el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye, Dimaşk 2005, XI, 763-764.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

ŞEMMÂHÎ (الشماخي)

Ebû'l-Abbâs Bedrüddîn Ahmed b. Saîd b. Abdilvâhid eş-Şemmâhî (ö. 928/1522)

İbâziyye fırkasının önemli şahsiyetlerine dair Kitâbü's-Siyer adlı eserleriyle tanınan âlim (bk. KİTÂBÜ'S-SİYER).

ŞEMMÂS b. OSMAN (شماس بن عثمان)

Şemmâs b. Osmân b. Şerîd el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 3/625)

Sahâbî.

Hicretten otuz bir yıl önce (milâdî 591) Mekke'de doğdu. Kureyş'in en itibarlı kollarından Benî Mahzûm'a mensuptur. Babası bu kolun ileri gelenlerinden Osman b.

Şerîd, annesi Hz. Peygamber'e düşmanlığıyla bilinen Şeybe ve Utbe b. Rebîa'nın kız kardeşleri Safiyye'dir. Şemmâs onun lakabı olup adı Osman'dır. Bu lakabı ona dayısı Utbe b. Rebîa vermiştir. Rivayete göre, Câhiliye döneminde güneşte yanarak nefsinin terbiye eden Şemmâs adında yakışıklı bir rahip Mekke'ye gelmiş, Utbe b. Rebîa yeğeni Osman'ın ondan daha yakışıklı olduğunu söylemiş ve o günden sonra Osman bu lakapla anılmıştır (İbn Hişâm, I, 326-327). İbn Sa'd, böyle bir olay nakletmeden yüzünün parlaklığından dolayı ona bu lakabın verildiğini belirtmiştir (eṭ-Ṭabaḫât, III, 245).

Şemmâs, İslâm'ın ilk yıllarında hanımı Ümmü Habîb bint Saîd b. Yerbû ile Mekke'de müslüman oldu. Müşriklerden işkence gördüğü için İkinci Habeşistan hicretinde o da göç etmek zorunda kaldı. Müşriklerin topluca Müslümanlığı kabul ettiklerine dair asılsız haber üzerine Mekke'ye döndü ve kısa bir süre sonra Medine'ye hicret etti. Medine'de ensardan Mübeşşir b. Abdülmünzir'in evine yerleşti. Hz. Peygamber onu Hanzale b. Ebû Âmir ile kardeş ilan etti. Bedir ve Uhud gazvelerine katılan Şemmâs, Uhud'da Resûl-i Ekrem'in yanından hiç ayrılmadı ve onu müşriklerin saldırılarına karşı vücudunu siper ederek korudu. Bundan dolayı Resûlullah, o gün ne yana baksa Şemmâs'ı gördüğünü ve onun kendisini kalkan gibi koruduğunu söylemiştir. Şemmâs bu sırada Übey b. Halef ile çarpışırken ağır yaralandı. Medine'ye amcasının kızı ve Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'nin evine götürülerek tedavi edilmeye çalışıldı, fakat ertesi gün öldü. Resûl-i Ekrem'in tâlimatıyla Uhud'a götürüldü, yıkanmadan ve cenaze namazı kılınmadan üzerindeki elbisesiyle birlikte diğer Uhud şehidlerinin yanına defnedildi. Şemmâs'ın cenazesinin Cennetü'l-bakî'da defnedildiğine ve onun Bedir'de şehid düştüğüne dair rivayet doğru değildir. Şemmâs b. Osman'ın eşinin kocası için söylediği mersiye ve eşini tâziye için söylenen şiirler kaynaklarda yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, el-Megâzî, I, 155, 257, 300, 312; İbn Hişâm, es-Sire², I, 326-327, 366-367; İbn Sa'd, eṭ-Ṭabaḫât, II, 42, 44; III, 17, 245-246; İbn Abdülber, el-İstî'âb (Bicâvî), II, 710-711; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, II, 376-377; Zehabî, Târîḫu'l-İslâm: el-Megâzî, s. 200-201; İbn Hacer, el-İşâbe (Bicâvî), III, 357-358; a.mlf., Nüzhetü'l-elbâb fi'l-el-kâb (nşr. Abdülazîz b. Muhammed b. Sâlih es-Sedîdî), Riyad 1409/1989, I, 404-405; Hâlid Abdurrahman el-Ak, Mevsû'atü 'uzamâ' ḥavle'r-Resûl, Beyrut 1412/1991, II, 1024.

MUSTAFA ERTÜRK